

opportunity to correctly detect the line of word-forming motivation, the morphological type, and to establish the morphological model.

Keywords: word-building morphology, deverbative, word family, morphological position, morphological model.

УДК 811.161.2:81'38

Гринишин У. П.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ГРАДАЦІЙНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Стаття присвячена аналізу градації як конструкції експресивного синтаксису. Визначено структурно-семантичні різновиди градації та виявлено домінуючі синтаксично-стилістичні засоби вираження експресивності в градаційних конструкціях на матеріалі прозових текстів Ю. Іздрика та Т. Прохаська.

Ключові слова: градація, експресивний синтаксис, художній дискурс, естетична функція.

Мовостиль авторів сучасного художнього дискурсу, безперечно, є потужним джерелом збагачення української літературної мови. Мовні засоби, зокрема синтаксичні, у них зазнають творчої інтерпретації, набувають нових значеннєвих відтінків і є виразниками індивідуальної майстерності письменника. На сучасному етапі розвитку лінгвістики все актуальнішим стає дослідження експресії синтаксичних одиниць, пов'язаних із «так званим аранжуванням смислів чи видозміною функціональної перспективи висловлення» [2, с. 418]. Нашу увагу привернув такий експресивний засіб, як *градація*, оскільки тут в особливий спосіб поєднується семантика із композиційною організацією висловлення.

Першим, хто звернув увагу на явище градації в лінгвістиці, був Едвард Сепір [10]. Учений розробив відповідний поняттєвий апарат, виокремив логічне, психологічне та лінгвістичне градування. Продовжили аналіз градації в семантичному аспекті зарубіжні дослідники М. Бірвіш, Д. Болінджер, Л. Заде, Д. Льюїс, Ч. Осгуд, П. Таннебаум, Л. Тондл та ін. У 80-ті рр. ХХ ст. з'являються дослідження, присвячені функціональній характеристиці цього мовного явища.

Багатоаспектним аналізом явища градації в російській мові займалися Ю. Апресян, Н. Арутюнова, В. Бабайцева, Е. Береговська, В. Белошарова, В. Виноградов, Т. Космеда, А. Сковородников, М. Трубецької, М. Федорова, Н. Шведова та ін. У вітчизняному мовознавстві відомі дослідження окремих аспектів цієї граматичної категорії таких лінгвістів, як І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, В. Кононенко, М. Кочерган, Л. Марчук, Т. Подуфалова, І. Слинько та ін. На сьогодні проаналізовано градаційні ознаки

окремих частин мови, виявлено зв'язок градації з іншими мовними одиницями, з'ясовано специфіку категорії градуальності як функціонально-семантичного поля, частково досліджено когнітивні, семантичні та функціональні особливості цього феномена.

Мета нашого дослідження – проаналізувати особливості вираження градації як стилістичного феномена синтаксичного рівня, визначити її структурну організацію та експресивне навантаження на матеріалі художньої прози сучасних письменників Прикарпаття Ю. Іздрика і Т. Прохаська.

Градація (лат. *gradatio* – поступове підвищення, посилення) – розташування послідовно нагромаджуваних семантично близьких і / або синтаксично однотипних компонентів конструкції в напрямі поступового наростання, посилення або (значно рідше) спаду, послаблення (з відповідним наростанням або зниженням інтонації) інтенсивності їх значення, а частіше – просто емоційно-експресивної характеристики всього висловлення. Відповідно виокремлюють висхідну градацію, або клімакс, і спадну градацію, або антиклімакс [11, с. 757]. Під поняттям *градаційності* розуміємо загальну властивість певної мовної одиниці змінювати ступінь вияву ознаки, тобто піддаватися градації за допомогою спеціальних засобів.

А. Щербаков виокремлює два принципи, на яких базується цей засіб: семантичний принцип градаційності та перечислювальний ряд (конструктивний синтаксичний принцип) [12]. Т. Подуфалова розмежовує дві сфери мовної градації – лексико-семантичну та дискурсивну. Вони представлені різними типами градаційних ознак: семантичними та дискурсивними (прагматичними) відповідно [8, с. 5]. Враховуючи результати дослідження явища градації в мовознавстві загалом, а також зважаючи на особливості досліджуваного матеріалу, маємо такі основні типи конструкцій, у яких реалізується значення градаційності: 1) структури з нагромадженням однорідних компонентів; 2) конструкції на основі різних видів повтору; 3) синтаксичні побудови із семантикою поступової інтенсифікації ознак.

Розглянемо особливості вираження стилістичного колориту та експресивного значення інтенсифікації градації в усіх трьох типах її побудови.

Як слушно зауважує І. Дегтярьова, центром постмодерністської словесної творчості є категорія однорідності, що дозволяє не лише структурно виділити, а й сконцентрувати емоції, актуалізувати певний зміст, створити художньо-образний ефект [3, с. 146]. Саме за принципом однорідності побудовано більшість рядів градаційного сходження в досліджуваних текстах, які зараховуємо до першого типу: *Натомість низка невибраного, гігантський перелік відхилених можливостей, людей, стосунків, слів, місць і вчинків, відчуттів і переживань, мелодій, запахів і смаків, дотиків і доторків*

накопичується у твоїм ірреаллі [9, с. 42]. Однорідні компоненти, залучені до градаційної конструкції, за своїм лексичним наповненням не обов'язково є синонімічними. Проте у відповідному контексті кожен наступний компонент зазнає специфічних конотацій і набуває значущості, що поступово наростає. На думку А. Коваль, для градаційних рядів добирається лексика або семантично тотожна (а вже авторський текст змушує бачити в ній різну міру вияву ознаки), або семантично різнопланова (а вже автор змушує її служити певній стилістичній настанові) [5, с. 231].

Спостерігаємо певну тенденцію в побудові синтаксичних структур із нанизуванням однорідних компонентів, яка віддзеркалює авторський намір сфокусувати увагу адресата на значенні тих складників висловлення, градаційне напруження яких вповні реалізується в межах синтагматичного членування конструкції: *Ми побачимо, що таке бути планетою, на якій панують якісь собі істоти. Яким ідеться лише про себе, про свої розмноження, живлення, відпочинок, розваги, придумки, мандрівки, освоєння, літочислення, вдосконалення і великі географічні відкриття, йдеться про прогрес і звільнення* [9, с. 354]. Афективність наступного висловлення досягається концентрацією декількох стилістичних прийомів, одночасно вжитих у невеликій за обсягом конструкції: окрім подвійної градації мовних одиниць у суміжних реченнях, семантика яких передбачає залучення адресата до співпереживання того жахливого відчуття (болю), спостерігаємо ще й повтор на різних мовних рівнях (морфемами *най-*, лексеми *біль*, повторюваних сполучників *ні...ні*): *Власне так народжується найхворобливіша заздрість, найболючіші ревності. Насправді той біль ні про неї, ні про того когось, ні про минуле, ні про майбутнє. Той біль про тебе* [9, с. 385].

На стилістико-граматичному рівні ефект поступової зміни ознаки чи процесу в напрямі до кульмінаційної точки влучно ілюструють конструкції із нагромадженими присудками різних видів. Видільно-зображувальну функцію виконує градація в конструкціях із однорідними складеними іменними присудками: *Ті ж, кому випало сповістити про амністію, падіння цін на полуницю чи кінець Фукуями, завжди були гнані, цьковані і биті* [4, с. 117]. Експресивний потенціал предикатів, виражених лексемами з абстрактним значенням, закладено в їхній емоційній репрезентації постмодерних філософсько-естетичних вимірів, де в одній площині стикаються різні поняття в парадоксальний спосіб: *Назвати це холодом я не наважуся. Це було межею, болем, чистотою, висвяченням, новонародженням. Це було життям. І саме це було пеклом. Бо воно було нескінченністю, безмежністю, конструкцією і звучанням цілковитої тиші. Це було безумством* [9, с. 35]. Модель дворядного нагромадження компонентів в одній конструкції, виражених обставинами та

означеннями, демонструє прояв різних ступенів ознаки градаційності в контексті, де експресія досягається вираженням контрастом характеристик: *Але тут, цього разу, тепер, напевне, трапилося щось надзвичайне – бо ось вона, акварельна, тиха, граційна, безіменна, досконала, холодно-розпусна, витончено-хтивва, тварюка, богиня, ідол, постамент, наріжний камінь постаменту, квітка під каменем, змія під колодою, шалава, бруд, сміття* [4, с. 56]. Підмети, що входять до структури суміжних та різних за граматичною будовою речень, у сукупності з атрибутивними поширювачами, підсилювально-образна характеристика яких реалізується в іронічному тоні, витворюють градаційну структуру, кульмінацією якої є складнопідрядне речення: *Тонкі невизначні уста, яких безліч. Ніс, немов zdeформований примхою скульптора-авангардиста. Маленькі, сливе свинячі очиці. Випалене хімією волосся. А все вкупі – краса, від якої важко відірвати погляд* [4, с. 51]. Граматична основа, що узагальнює попередні речення, вражає несподіваністю та парадоксальністю семантики.

Другий тип конструкцій, у яких реалізується значення градаційності, пов'язаний з лексико-синтаксичним повтором як засобом вираження градаційних ознак. Зазвичай повтор певних компонентів з метою уточнення змісту висловлення є прагматично вмотивованою експлікацією надлишкової предметно-логічної інформації, тому тут навіть тавтологія стилістично виправдана, бо в конструкціях із градацією має виражену інтенсифікацію емоцій радості, задоволення, обурення тощо: *А вони шурхотіли! А вони шурхотіли – аж шелесно зробилося в моїй голові, аж звіялося листя торішніх ілюзій, аж чоловіком еси!* [4, с. 74].

Як відомо, стилістичний ефект полягає в намірі мовця викликати в адресата емоційну реакцію. В аналізованому матеріалі це комунікативне завдання успішно реалізується завдяки багаторазовому авторському апелюванню до свого персонажа і таким чином наповнює висловлення маркерами взаємодії мовця та реципієнта: *Скажімо, ти – поет, не схильний до слем-декламації, наркоманії чи бодай дрібного хуліганства. Ти не ведеш Live Journal, не матюкаєшся в ефірі і неохоче роздягаєшся на сцені. Ти не тусуєшся ні в клубах, ні у віртуалі, ні на презентаціях. Ти ненавидиш промоутери і не любиш інтерв'ю. Ти поважаєш класиків. У твоїх текстах відсутні не лише статеві акти, але й необхідні для цього органи. Тобі... тобі не залишається нічого іншого, як тільки оголосити власну смерть* [4, с. 159].

На думку Л. Марчук, градаційне висловлення створено поєднанням психологічного та словесного [7, с. 13]. Особливим індикатором наростання експресії, на нашу думку, є відповідне структурне оформлення градаційної конструкції, наприклад у вигляді риторичних запитань, завдяки яким

зображуваний об'єкт здатний викликати образні уявлення та асоціації: *А ми, вважаючи, що говоримо поетично, кажемо – листя **пожовтіло**, **жовте** листя. **Та хіба** воно таке однакове? **Хіба** воно просто **жовте**? **І хіба** так само **жовте** на дереві, під час падіння і на землі? А на землі воно що – не міняє кольору залежно від того, чи лежить поодинокі, чи зібране в купу, чи полежало кілька хвилин, чи пару днів і ночей?* [9, с. 12].

Схоже функціональне навантаження повтору початкових компонентів висловлення виявляється в конструкціях із висхідною градацією, вираженою засобами пом'якшеного спонукання (дієслівні форми пермісива (дозволу) чи дезидератива (побажання)): *Ностальгію потрібно перетворити на гарну історію. **Хай** вона просто лагідно **кусає** руку, як то вміють робити мудрі пси. **Хай** **тернуть** уночі неправильно зігнуті **руки** й **ноги**. **Хай** приємною несподіванкою **буде** кожна **зміна** пір року...* [9, с. 383].

Т. Подуфалова у своєму дослідженні визначає певні *індикатори градуальності*, тобто конкретні засоби, головною функцією яких є не лише фіксація градації в мовленні, але й допомога інтерпретаторові у її розпізнаванні [8]. У контексті нашого дослідження вербалізація динамічних градаційних ознак на стилістично-синтаксичному рівні здійснюється за допомогою одиниць інших мовних рівнів, які мають ознаки міри і ступеня вияву: ***Більше** новин в бек вокалі! **Більше** воєн-циклонів-банкрутств! **Більше** маніяків на душу населення! **Більше** верескливих дітей і гаркавих бабусь! **Більше** спікерів і рейтерів! **Вдесятеро** спортивних матчів! **Вмега** ток-шоу!* [4, с. 9]. Вираження сплеску емоцій та успішна реалізація прагматичного потенціалу градаційного висловлення досягається використанням окличних речень.

В аналізованих текстах натрапляємо на велику кількість структур із градацією на основі повтору не тільки слівформ чи словосполучень, а й регулярних градаційних співвідношень у рамках однотипних синтаксичних конструкцій, що відіграє особливу роль у ритмомелодійній, навмисне стилізованій організації висловлень: ***Всі** дами – краплені. **Всі** телезірки паралізовані нижче пояса. **Всі** музи – домогосподарки чи бички-беушниці* [4, с. 52]. Кількаразовий повтор формально-синтаксичної моделі впливає на синтагматичний ланцюжок паралелізмів і таким чином емоційно підкреслює об'єкт мовлення, проектуючи на нього виражену суб'єктивну оцінку.

Погоджуємося із В. Кононенко, який зазначає, що сприйняття чужого мовлення зазвичай залежить від мотиваційних спрямувань, соціопсихологічних настанов, культурно-освітніх парадигм, індивідуальних готовностей конкретного мовця [6, с. 17]. А синергетичне поєднання градації із полісиндетоном та різкого контрасту зіставлених образів є втіленням авторських інтенцій та зорієнтованістю висловлення на фоні знання адресата-

дешифрувальника із урахуванням його мовної компетенції: *Ну, бо немає там ані швидкої допомоги, ані повільної відкачки. Нема ані кіосків з пивом, ані аптеки з антидотом, ані душі близької, ані бога далекого* [4, с. 32].

Спадна градація із повтором простежується у двох варіантах свого вияву: це може бути поступове зменшення кількості структурних елементів градаційного ряду, що паралельно супроводжується спаданням емоційного напруження (*А вона так любить жити своїм першим, своїм останнім, своїм одним. Одним днем, однією темою* [4, с. 195]) або ж спадний вектор направленості експресивного навантаження висловлення може не корелювати із його структурною організацією (*Мої наміри – макро. Мої маркери – з кров'ю. Моя кров – ефір. Мої генератори вимкнено, мою генерацію знищено, я кайфую у ванній з кефіром* [4, с. 13]). Сприйняття такого висловлення під кутом комунікативно-прагматичного навантаження породжує специфічний ефект підсилення враження та створює певні смислові імплікації, які прочитуються «між рядками».

До третього типу градаційних конструкцій ми зараховуємо ті, у яких поступове збільшення чи зменшення емоційно-експресивного значення безпосередньо пов'язане із семантикою актуалізованих компонентів синтагматичного ряду. У такій групі висловлень активізується асоціативно-смислове поле, а стилістична градація може бути маркована ознаками міри, ступеня, кількості, якості чи оцінки описаних явищ та об'єктів: *Однак усі вони, як виявилось, мали одну здатність. З часом, з віком, з досвідом кожна з її сентенцій набувала щораз вагомішого значення* [9, с. 363].

На думку Т. Винокур, експресивність пов'язана зі стилістичними значеннями, що відповідають певному типові експресивної семантики, яка ускладнює лексичне або граматичне явище мови [1, с. 43]. Цей зв'язок, на наш погляд, здебільшого підсилюється використанням метафори, яка в мовотворенні досліджуваних авторів витворює оригінальний континуум смислів: *Орнітологів можна вирізнити одразу і безпомилково. Вони неповторні. Їх щось відриває від землі до неба. Вони, напевно, запрягають птахів у невідомо що і їздять десь там цими упряжками. Орнітологи не бачать землі – лиш небо, верхів'я дерев. Це їхнє коріння* [9, с. 31].

Щодо засобів експлікації поступового зменшення інтенсифікації почуттів, емоцій, вражень тощо, то тут важливими індикаторами є лексеми з відповідним значенням: *Пам'ятаю, як скажено ми з братом дуріли і кричали в одній із кімнат кілька годин перед тим, як вона померла в іншій, як ми перелякано ввійшли саме туди, яка була тиша, яка була погода, як ми притихли...* [9, с. 248]. За нашими спостереженнями, односкладні безособові речення є тією синтаксичною структурою, яка має потенційну здатність експлікації, власне,

поступового спадання емоційно-експресивного навантаження висловлення, що створює виражений ефект ретардації: *Дихання затримано. Двигуни заглушено. Тіла спаралізовано. Вітер вимкнено. Стоп-кадр* [4, с. 67].

Таким чином, наше дослідження показало, що експресивність градації як синтаксичної стилістичної конструкції посилюється з одночасною актуалізацією висхідної та спадної градації або двох різних градаційних рядів паралельно. В окремих типах градації чергуються наростання та поступове спадання емоційно-експресивних відтінків виокремлених компонентів градаційного ряду. Експлікація додаткових експресивно-оцінних параметрів смислу за допомогою антиклімаксу характерна для третього типу конструкцій, який базується на залежності ступеня вияву емотивних характеристик висловлення від його інформаційно-референційного смислу. Синергетичне поєднання в градаційних конструкціях різних стилістичних прийомів та фігур посилює аксіологічні характеристики висловлення, підвищує рівень експресивності постмодерністського тексту, що має беззаперечний естетичний вплив на адресата. Подальші наукові розвідки в цьому напрямі передбачають ґрунтовний аналіз текстотвірних функцій градації та її комунікативно-прагматичних характеристик.

Список літератури

1. Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т. Г. Винокур. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 2009. – 240 с.
2. Гуйванюк Н. В. Слово–речення–текст : Вибрані праці / Ніна Василівна Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.
3. Дегтярьова І. О. Стилістичний потенціал української постмодерністської прози : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Укр. мова» / Ірина Олександрівна Дегтярьова. – К., 2009. – 280 с.
4. Іздрік Ю. Таке / Юрій Іздрік. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2009. – 268 с.
5. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища шк., 1987. – 351 с.
6. Кононенко В. І. Текст і смисл : [монографія] / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2012. – 272 с.
7. Марчук Л. М. Категорія градації в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Миколаївна Марчук. – Київ, 2008. – 29 с.
8. Подуфалова Т. В. Когнітивно-семантичні та функціональні особливості градації в російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.02 «Російська мова» / Т. В. Подуфалова. – Харків, 2007. – 22 с.
9. Прохасько Т. БотакЄ / Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ : ЛілеяНВ, 2010. – 428 с.

10. Сепир Э. Градирование : семантическое исследование / Э. Сепир // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Т. 16. – С. 43.
11. Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.] – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
12. Щербаков А. В. Градация как стилистическое явление современного русского литературного языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Андрей Владимирович Щербаков. – Кемерово, 2004. – 229 с.

У. П. Гринишин

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ГРАДАЦИОННЫХ СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ

Статья посвящена исследованию градации как конструкции экспрессивного синтаксиса. Определены структурно-семантические разновидности градации и доминирующие синтаксико-стилистические средства выражения экспрессивности в таких конструкциях на материале прозы Ю. Издрика и Т. Прохасько.

Ключевые слова: градация, экспрессивный синтаксис, художественный дискурс, эстетическая функция.

U. Grynishyn

STRUCTURAL-SEMANTIC TYPES OF GRADATIONAL SYNTACTIC CONSTRUCTIONS

The article gives an analysis of gradation as a construction of expressive syntax. The structural-semantic variable of gradation is defined, and dominant syntactic stylistic means of expressiveness in gradation construction are detected, as based on Y. Izdrik's and T. Prohasko's prose.

Keywords: gradation, expressive syntax, fiction discourse, aesthetic function

УДК 378.371

Исаева О. С.

ВПЛИВ МОВИ І КУЛЬТУРИ НА СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлюється єдність мови й культури, бо мова здатна кодувати або декодувати культуру. Тому розвиток дискурсивної компетенції культурологічного характеру в контексті формування мовної особистості медиків у викладанні англійської мови (за професійним спрямуванням) набуває особливої актуальності в умовах міжкультурної комунікації, який неможливо забезпечити без певного рівня культури іншомовного спілкування.